گفتوگۆ لەگەڵ "جۆرج لوکاچ "

لە فارسییەوە: هادی محەمەدی

* رووداوەکانی ئەم دواییەی ئەورووپا جارێکی تر پرسی پێوەندی دیموکراسی و سۆسیالیزمی هێناوەتە ئاراوە، بەڕای ئێوە جیاوازی بنەڕەتی دیموکراسی بورژوایی و دیموکراسی سۆسیالیستی و شۆڕشگێڕانە لەچیدایە؟

– مێژووی دیموکراسی بورژوایی دەگەڕێتەوە بۆ یاسا و دەستوری ١٧٩٣ فەرەنسا، کە بەشێوەیەکی قووڵ و رادیکاڵ ئەم چەمکەی باس کردووە. پرنسیپی سەرەکی ئەم دەستورە مرۆڤ وەک هاوڵاتی ژیانی گشتی و هاوڵاتی ژیانی تایبەتی پێناسە کردووە، یەکەم بە مانای کەسێکە کە خاوەن مافی سیاسی جیهانییەو دووهەم بە مانای کەسێکە کە خاوەن بەرژەوەندی تایبەت و ئیمتیازی ئابوورییە. وەها پۆلینێک لە دیموکراسی بورژواییدا وەک دیاردەیەکی تایبەتی مێژوویی، رۆڵی سەرەکی هەیە. دەکرێ رەنگدانەوەی فەلسەفی ئەم پرسە لای دوساد ببینین. ئەوە کە نوسەرێک وەک ئادورنۆ هێندە شەیدای دوسادە، ئێجگار سەرنجڕاکێشە، ئاخر دوساد هاوتای فەلسەفی دەستوری ١٧٩٣ ە.

ئەندێشەی سەرەکی هەردووکیان ئەوە بوو کە مرۆڤ بۆ مرۆڤ بابەتە و خۆپەرستی ئەقڵانی سروشتی جڤاتی مرۆڤی پێکدێنێ. ئێستا ئاشکرایە کە هەر جۆرە کۆششێک بۆ بنیادنانەوەی ئەم فۆرمە بەپێی مێژووی کۆنی دیموکراسی لە سۆسیالیزمدا، کارێکی دواکەوتوانەیە. بەڵام ئەم پرسە بەو مانایە نییە کە خواستی خەڵک بۆ دیموکراسی سۆسیالیستی، دەبێ بەپێی مێتۆد و شێوازی ئیداری سازگار

بێت. کێشەی دیموکراسی سۆسیالیستی پرسێکی راستینەو تا ئێستا چارەسەرنەکراوە، چونکە دەبێ مۆدێلێکی دیموکراسی ماتریالیستی بێت، نەک ئایدیالیستی. رێم پێ بدە بۆ روونکردنەوەی ئەم مەبەستە نمونەیەک بێنمەوە. مرۆڤێک وەک چەگوارا نوێنەری حەماسی ئایدیالی ژاکوبنی بوو. چەگوارا شێوازی ژیانی خۆی بەپێی بیر و ئایدیاکانی دیاری کرد. لە نێو بزاڤی شۆڕشگێڕانەدا ئەو یەکەم کەس نەبوو، لوینە لە ئاڵمان و ئوتو کورڤین لە هەنگاریا کەسانی لەم چەشنە بوون. دەبێ بە قووڵترین هەستی ئینسانی رێز لەم جۆرە کەسانە بگرین. بەڵام ئایدیالیزمی ئەوان لە فۆرمی سۆسیالیستی ژیانی رۆژانە کە تەنیا دەتوانێ بنەمای مادی هەبێ و بناغەی ئابووری نوێ دابڕێژێ، دوور بوو. بەڵام لێرەدا دەبێ ئەوەش بێژم کە بە تەنیا گەشەی ئابووری سۆسیالیزم دروست ناکات. تیۆری خرۆشچۆڤ کە دەڵێ کاتێ سۆسیالیزم لە پانتایی جیهاندا سەردەکەوێ کە ستانداردی ژیان لە یەکێتی سۆڤیەت لە ستانداردی ژیان لە ئەمریکا پێشکەوێت، بەتەواوی هەڵەیە. ئەم پرسە دەبێ بەچەشنێکی تەواو جیاواز گەڵاڵە بکرێت. دەکرێ بەمجۆرە فۆرمولەی بکەین: سۆسیالیزم یەکەم فۆرماسیۆنی ئابووری لە مێژوودایە کە بەشێوەی خۆڕسک «مرۆڤی ئابووری» بۆ سازگاری لەگەڵ خۆی بەرهەم ناهێنێ. ئێستا بەم هۆیەوە کە سۆسیالیزم (ی مۆدێلی سۆڤیەت) نەیتوانیوە بەشێوەی خۆڕسک مرۆڤی دڵخوازی، ئەو جۆرە کە جڤاتی سەرمایەداری کلاسیک بەشێوەی سروشتی لە ساڵی ١٧٩٣ مرۆڤی ئابوری خۆی، بورژوا/ هاوڵاتی دابەشکراوی دوساد، بەرهەم دێنێ، بەرهەم بێنێتەوە. ئەرکی دیموکراسی سۆسیالیستی ئەوەیە کە ئەندامانی خۆی بە وردبینی بەرەو سۆسیالیزم پەروەردە بکات. ئەمە ئەرکێکی بێ وێنەیە و لەگەڵ هیچ شتێکی دیموکراسی بورژوایی بەراورد ناکرێ. ئاشکرایە کە ئەمڕۆ پێویستە سەرلەنوێ شوراکان بژێنینەوە، یانی هەمان سیستمی دیموکراسی چینی کرێکار کە هەرکات شۆڕشی کرێکاری بە سەرکەوتن گەیشتووە، دامەزراوە: ساڵی ١٨٧١ لە کۆمۆنی پاریس، ساڵی ١٩٠٥ لە روسیا و هەروەها لە شۆڕشی ئۆکتۆبەردا. بەڵام ئەم کارە بە شەوێک ناکرێت. کێشە لەمەدایە کە کرێکاران سەرەتا بڕوایان بە هیچ شتێک نییە، دەبێ سەرنجیان بۆ ئەم پرسە راکێشین.

دابڕان لە مێژوودا:

لە دیالۆگی فەلسەفی ئەم دواییانەدا، لە هەنگاریا، بە زۆری باسی پرسی بەردەوامی و دابڕان لە مێژوودا دەکرێت. من بڕوام بە دابڕان هەیە. لە بەرهەمەکانی دوتۆکوڤیل و تینەدا ئەم بیرە کۆنسێرڤاتیڤە کۆنە دەبینین کە دەڵێ شۆڕشی فەرەنسا لە مێژووی فەرەنسادا ئاڵوگۆڕی بنەڕەتی پێکنەهێناوە و تەنیا درێژەی بە نەریتی دەوڵەتی ناوەندی داوە، نەریتێک کە لە رژیمی کۆن و لە سەردەمی لویی شانزەهەمدا ئێجگار بەهێز بوو و پاشان بەهۆی ناپلیۆن و جێگرانی بەشێوەی بەهێزتر درێژەی پێدرا. لینین لە نێو بزاڤی شۆڕشگێڕانەدا ئەم بۆچوونەی لێبڕاوانە رەت کردەوە. لینین هەرگیز ئاڵوگۆڕی بنەڕەتی و رەوت و بزاڤی تازەی تەنیا وەک درێژەی رەوتەکانی پێشوو نەدەزانی. بۆ وێنە کاتێ سیاسەتی مۆدێرنی ئابووری (نپ)ی راگەیاند، قەت نەیوت ئەم سیاسەتە «گەشە» بە کۆمۆنیزمی جەنگی دەدات و «کامڵی» دەکات. ئەو ڕاشکاوانە رایگەیاند کە کۆمۆنیزمی جەنگی

لەو دۆخەدا هەڵە بووە و ئێستا نپ دەیەوێ ئەو هەڵەیە قەرەبوو بکاتەوە و گۆڕانێکی هەمەلایەنەیە بەرپابکات. ســـتالینیزم ئەم مێتۆدەی لینینی پەراوێز خست. ستالینیزم بەردەوام تێدەکۆشا گۆڕان لە سیاســـەتدا، تەنانەت گۆڕانی ئێجگار قووڵ، وەک ئاکامی لۆژیکی و چاکســـازی خەتی سیاســـی پێشـــوو پیشان بدات. ستالینیزم هەموو مێژووی سۆسیالیزم وەک گەشەی بەردەوام و دروست باس دەکرد و هەرگیز دابڕانی قەبوڵ نەدەکرد. ئەمڕۆ لە ئاســـت مەترســـی سەرهەڵدانەوەی ستالینیزمدا، دەبێ زیاتر لە هەر کاتێ لەمەڕ ئەم پرســـە وریا بین. ئایا دەبێ لەپێناو ئاسۆی پێشکەوتن، گرنگی بە بەردەوامی رابردوو بدەین، یان دەبێ لێبڕاوانە لە ستالینیزم داببڕین؟ من پێم وایە کە دابڕانێکی قووڵ پێویستە. هۆی ئەمەیە کە دابڕان لە مێژوودا بۆ ئێمە هێندە گرنگە.

* ئایا ئێوە ئەم پرسەتان لە تیۆری فەلسەفی خۆتاندا گونجاندووە؟ ئەمڕۆ بەرهەمەکانی خۆتان لە دەیەی ١٩٢٠ دا چۆن راڤە دەکەن؟ چ پەیوەندییەکیان لەگەڵ کارەکانی ئێستاتاندا هەیە؟

– لە دەیەی ١٩٢٠ دا من، کارڵ کورش و گرامشی هەر کاممان بەشێوەی خۆمان تێکۆشاین لەپێناو پرســـی پێویســـتی ئاڵوگۆڕی کۆمەڵایەتی کە رەوتی زاڵ بەهۆی کاریگەری ئێنترناسیۆناڵی دووهەم بەشـــێوەی میکانیکی راڤەی دەکرد، دژایەتی بکەین. ئێمە مۆرکی خۆمان لەم پرســـە دا، بەڵام هیچ کەســـمان-تەنانەت گرامشی کە رەنگە لە هەرسێکمان باشتر بووبێ- نەیتوانی ئەم پرسە چارەسەر بکات. ئێمە هەموومان بە هەڵەدا چووین و ئەگەر ئێستاش بۆ ئەو بەرهەمانە بگەڕێینەوە دیسانەوە هەڵـــە دەکەین. لە رۆژئاوا دەیانەوێ ئەم کتێبانە وەک بەرهەمی کلاســـیکی لادان [لە مارکســـیزم] بناســـێنن. بەڵام ئێمە ئێســـتا پێویســـتمان پێی نییە. تازە دەیەی ١٩٢٠ بەسەرچووە. ئەمڕۆ دەبێ گرنگی بە پرسی فەلسەفی دەیەی ١٩٦٠ بدەین. من ئێستا لەسەر کتێبێک بەناوی ئانتۆلۆژی وجودی کۆمەڵایەتی کار دەکەم، هیوادارم ئەو پرســـانە کە بەشێوەی نادروست لە بەرهەمەکانمدا و بەتایبەت لە مێژوو و وشیاری چینایەتیدا باسکراون، ساغ بکەمەوە. ئەم کتێبەم بەپێی پرسی پێوەندی نێوان ئازادی و پێویســـتی، یان ئەو جۆرە کە خۆم پێم باشـــە، پێوەندی نێوان جەبرگەرایی و تیلیۆلۆژی (ئەنجامناســـی) نوسراوە. بیرمەندان بەگشتی سیستمی فیکری خۆیان بەپێی یەکێ لەم دوو بلوکە دارِشـــتووە، یانی یان حاشایان لە پێویســـتی کردووە یان ئازادی. ئامانجی من ئەوەیە کە پێوەندی دیالەکتیکی و ئانتۆلۆژیکی ئەم دوو چەمکە پیشـــان بدەم و دیدگای یەکلایەنەی هەر کام لەم دوو رەوتە رەت بکەمەوە. چەمکی کار بنەمای ســـەرەکی شـــرۆڤەکەی مـــن پێکدێنێ. ناکرێ کار بەپێی بایۆلۆژی دیاری بکەین. ئەگەر شـــێرێک هێرش بۆ مامزێک ببات، رەفتاری ئەم شـــێرە تەنیا بەپێی پێویســـتی بایۆلۆژی راڤە دەکرێت. بەڵام کاتێ مرۆڤی ســـەرەتایی لەگەڵ کۆمەڵێک بەرد بەرەورووو دەبێ و ناچارە لەم نێوەدا باشـــترین بەرد وەک ئامێری کار هەڵبژێرێت، ئەو بەردەی هەڵیدەبژێرێ، بۆ کارەکەی ئەو خەسڵەتی تیلیۆلۆژیک و گرنگی حەیاتی هەیە. ئەو بەم کارەی ئامانجێک بۆ خۆی دیـــاری دەکات کە ئاکامی هەڵبژاردنێکە. لە ئاکامدا بەمجۆرە ئازادی مرۆڤ بەیان دەکات. بەڵام ئەم ئازادییـــە تەنیا بەهۆی دیاریکردنی هێزی بەرهەســـت و فیزیکی ئەکتیڤ لەئارادایە کە یاســـاکانی جەبـــری جیهانی مادیی پێڕەوی دەکەن. لەئاکامدا ئەنجامناســـی کار، لەگەڵ جەبری فیزیکیدایە و لەڕاســـتیدا ئاکامی هەر کارێکی تاکی، ســـاتێک لە جەبری فیزیکی کاری تاکێکی تر بە ئاراستەی

تیلیۆلۆژیکدا دیاری دەکات. ئەم بڕوایە لە ئەنجامناسی سروشتدا، بریتی بوو لە خوداناسی، بەڵام ئەم بڕوایە لە ئەنجامناسی گشتگیری مێژوودا بێ بناغە بوو. بەڵام تیلیۆلۆژی لە تێکڕای کاری مرۆڤیدا ڕۆڵی هەیەو بەشێوەیەکی بێ چارەسەر لە ناخی جەبری جیهانی فیزیکیدا جێی گرتووە. ئەم دۆخە کە بناغەی ئەم کتێبەم پێکدێنێ، لەئاست ناکۆکی کۆنی ئازادی و پێویستی زاڵ دەبێ. بەڵام دەبێ ئەوەش بڵێم کە من نامەوێ سیستمێکی گشتگیر بسازم. ناوی ئەم کتێبەم کە تەواوم کردووە و ئێستا خەریکم پێیدا دەچمەوە ئەمەیە Zur ontologie des Gesellschaftlichen Seins ، نەک ئەمەOntologie des Gesellschaftlichen Seins . بەمجۆرە جیاوازی ئەم دوو شتە دەبینین. کارێک کە من دەستم پێکردووە، بۆ ئەوەی بە سەرکەوتن بگات پێویستی بە کاری گرووپی زۆرێک لە بیرمەندان هەیە. بەڵام هیوادارم کە ئەم بەرهەمە بناغەی ئانتۆلۆژیکی سۆسیالیزمی ڕاستەقینە کە پێشتر باسمان کرد، پێکبێنێ.

فەرهەنگی رادیکاڵی بەریتانیا:

* بەریتانیا تاقە وڵاتی گرنگی ئەورووپایە کە خاوەن نەریتێکی فەلسەفی مارکسیستی نەتەوەیی نییە، ئێوە بەدرێژی لەمەڕ ساتێکی مێژوویی کتێبێکی ڤاڵتر سکات نوسیوتانە. ئەی ئێوە گەشەی فراوانتری مێژووی فیکری و سیاسی بەریتانیا لە پێوەندی لەگەڵ فەرهەنگی ئەورووپایی سەردەمی رۆشنگەری چۆن دەبینن؟

– بەریتانیا بوو بە قوربانی ئەو شتە کە مارکس بە یاسای گەشەی لاسەنگ پێناسەی کردووە. رادیکاڵیزمی قووڵی شۆڕشی کراموال و پاشان شۆڕشی ساڵی ١٦٨٨ و سەرکەوتنی ئەم رەوتانە سیستمی بورژوازی لە شار و گوندەکاندا مسۆگەر کرد و بوو بە هۆی دواکەوتنی دواتری بەریتانیا. من پێم وایە پێداگرتنی ئێوە لەسەر گرنگی مێژوویی کشتوکاڵی بەریتانیا و ئاکامی پارادۆکساڵی بۆ گەشەی دواتر ، زۆر ڕاستە. دەکرێ ئەم پرسە لە گەشەی فەرهەنگی بەریتانیادا بە ئاشکرا ببینین. سەرکەوتنی ئەزموونگەری وەک ئایدیۆلۆژی بورژوایی تەنیا لە پاش ١٦٨٨ دەست پێدەکات، بەڵام دواتر هێزێکی مەزن بەدەست دێنێ و بەتەواوی تێکڕای پێشینەی کۆنی هونەر و فەلسەفەی بەریتانیا چەواشە دەکات. بۆ نموونە چاو لە باکۆن بکە. ئەو بیرمەندێکی ئێجگار گەورە بوو، ئێجگار گەورەتر لە جان لاک کە دواتر بورژوازی پەروەردەی کرد. بەڵام ئێمپریزمی بەریتانی گرنگی و کاریگەری ئەوی شاردەوە. ئەمڕۆ ئەگەر بتەوێ ڕوانگەی باکۆن لەمەڕ ئێمپریزم بزانیت، دەبێ لە پێشدا ڕوانگەی ئیمپریزم لەمەڕ باکۆن بناسیت، کە تەواو جیاواز پیشانی داوە. وەک دەزانین مارکس زۆر باکۆنی ستایش کردووە. ئەم پرسە لەمەڕ بیرمەندێکی مەزنی دیکەی بەریتانیا، ماندوێل، روویداوە. ئەو جێگری مەزنی هابز بوو. بەڵام بورژوازی بەریتانیا ئەویشی فەرامۆش کرد. بەڵام مارکس لە تیۆری زێدەباییدا چەندین جار وتەکانی ئەو دێنێتەوە. وەک دەبینین فەرهەنگی رادیکاڵی پێشووی بەریتانیا بەشاراوەیی مایەوە و پشتگوێ خرا. ئلیۆت و کەسانی تر لەجیاتی ئەم فەرهەنگە، گرنگی زۆریان بە شاعیرانێکی متافیزیکی وەک دۆن دا کە لە مێژووی پێشکەوتنی فەرهەنگی مرۆڤدا ڕۆڵی لاوەکی دەگێڕن. روداوێکی تر کە ڕاستییەکان ئاشکرا دەکات، چارەنوسی ڤاڵتر سکات بوو. من

لە کتێبی ڕۆمانی مێژووییدا باسی گرنگی سکاتم کردووە. وەک دەزانین سکات یەکەم ڕۆماننوس بوو کە هەستی بەم ڕاستییە کرد کە مێژوو مرۆڤەکان دەگۆڕێ. ئەمە دەسکەوتێکی مەزن بوو و بەخێرایی سەرنجی نوسەرانی مەزنی ئەوروپا، پوشکین لە ڕوسیا، مانزۆنی لە ئیتالیا، باڵزاک لە فەرەنسای ڕاکێشا. کەوابوو دابڕانێک لە تێکڕای فەرهەنگی بەریتانیادا بەدی دەکەین کە لە نوسەرانی ڕادیکاڵی دواتری وەک شاو دا بەرچاوترە. شاو هیچ ڕیشەیەکی لە فەرهەنگی پێشووی بەریتانیادا نییە. ئاخر فەرهەنگی بەریتانیا لە سەدەی نۆزدەهەمدا لە پێش مێژووی خۆی دابڕاوە. ئاشکرایە کە ئەم پرسە وەک جۆرێک لاوازی قووڵ لە شاو دا دەبینرێ.

ئەمڕۆ نابێ ڕۆشنبیرانی بەریتانیا بۆ ئەندێشەی مارکسیستی هانا بۆ دەرەوە ببەن. ئەوان دەبێ مێژوویەکی نوێ لە کولتوری خۆیاندا بخوڵقێنن. من لەمەڕ سکات شتم نوسیوە و ئاگنس هلێر لەمەڕ شکسپێر. بەڵام پێویستە کە خەڵکی بەریتانی سەرلەنوێ بەریتانیا بناسن. ئێمەش لە هەنگاریا وەک ئێوە لە بەریتانیا زۆر کێشەمان لەمەڕ «ئەخلاقی نەتەوەی» خۆمان هەیە. بەڵام من پێم وایە کە مێژووی ڕاستەقینەی فەرهەنگی بەریتانیا دەتوانێ کێشەکان لەنێو ببات. ڕەنگە لەم بوارەدا قەیرانی قووڵی ئابووری و سیاسی بەریتانیا کە بەهۆی گەشەی لاسەنگ پێکهاتووە، یارمەتیتان بدا. بێگومان ڤێلسن یەکێکە لە زۆڵترین و هەلپەرستترین سیاسەتمەدارانی بورژوازی ئەم سەردەمە، سەرەڕای ئەمەش دەوڵەتی ئەو تووشی قووڵترین و سامناکترین شکست هاتووە. ئەمەش نیشانەی قەیرانی قووڵی جڤاتی بەریتانیایە.

* ئێوە ئێستا یەکەم کتێبی تیۆری ئەدەبی خۆتان «تیۆری ڕۆمان» چۆن دەبینن؟ چ مانایەکی مێژوویی هەبوو؟

– تیۆری ڕۆمان ڕەشبینی و نائومێدی من لە مەودای جەنگی جیهانی یەکەمدا دەردەخات. کاتێ کە جەنگ دەستی پێکرد گوتم ڕەنگە ئاڵمان و ئوتریش– هەنگاریا، ڕوسیا تێکبشکێنن و حکومەتی تێزاری نابووت بکەن: ئەمە شتێکی باش بوو. ڕەنگە فەرەنسا و بەریتانیا، ئاڵمان و ئوتریش– هەنگاریا تێکبشکێنن و بنەماڵەی هوهنزولێرن و هابزبورگ لەنێو ببەن: ئەمەش باشە. بەڵام ئەو کات لە بەرانبەر فەرهەنگی فەرەنسا و بەریتانیا کێ داکۆکی لە ئێمە دەکا؟ ڕەشبینی من وەڵامێکی بۆ ئەم پرسیارە پێ شک نەبوو. ئەمە پشتخانی تیۆری ڕۆمان بوو. ئەڵبەت شۆڕشی ئۆکتۆبر وەڵامی ئەم پرسەی دایەوە. شۆڕشی ڕوسیا لە بەرانبەر ئەم پرسەی مندا ڕێگەچارەیەکی جیهانی کردەوە. من لە سەرکەوتنی بورژوازی فەرەنسا و بەریتانیا دەترسام، ئەم شۆڕشە پێشی بەم کارە گرت. بەڵام دەبێ بڵێم کە تیۆری ڕۆمان سەرەڕای هەموو هەڵەکانی، بانگەواز بۆ ڕوخاندنی جیهانێک بوو کە فەرهەنگی بورژوایی بەرهەم دێنا. ئەم کتێبە هەستی بە پێویستی ئاڵوگۆڕێکی شۆڕشگێڕانە کردبوو.

* ئێوە لەو سەردەمەدا دۆستی ماکس وێبر بوون، ئێستا چۆن لەمەڕ وێبر داوەری دەکەی؟ وەک دەزانین سومبارتی هاوکاری دواتر بوو بە فاشیست، ئایا پێت وایە ئەگەر وێبر مابا حیزبی نازی قەبوڵ دەکرد؟

– نا، هەرگیز. پێویستە بزانین کە وێبر کەسێکی ئێجگار ڕاستگۆ بوو. بۆ وێنە ئەو زۆر سوکایەتی بە ئمپراتۆر دەکرد. ئەو زۆر جار لە خەڵوەتدا بە ئێمەی دەوت: بەدبەختی ئاڵمانی گەورە لەوەدایە کە بەپێچەوانەی ستوارت و بوربۆنەکان، هیچ هوهنزۆلینذێک لە گیۆتین نەدرا. دەتوانین تێبگەین کە مرۆڤێک لە ساڵی ١٩١٢ دا دەیتوانی ئەم شتە بڵێت، مامۆستایەکی ئاڵمانی ئاسایی نەبوو. وێبر تەواو پێچەوانەی سومبارت بوو. ئەو هەرگیز هیچ ئیمتیازێکی بە دوژمنانی خەڵکی یەهوود نەدا. با داستانێکت بۆ بگێڕمەوە کە خەسڵەتی بەرزی وێبر پیشان دەدات. زانکۆیەکی ئاڵمان داوای لێکردبوو کە نامەیەک بۆ هەمان زانکۆ بنوسێ و مامۆستایەکیان پێ بناسێنێ- دەیانویست بوارێکی نوێ بکەنەوە. ئەو بەپێی توانا و لێوەشاوەیی، ناوی سێ کەسی بۆ ناردن، پاشان نوسیبووی هەر کام لەمانە کەسانێکی شیاون. هەرسێکیان ئێجگار بەتوانان، بەڵام دڵنیام ئێوە کەسیان هەڵنابژێرن، چونکە جوولەکەن. کەوابوو من سێ ناوی دیکەشتان بۆ دەنێرم، کە هیچیان وەک ئەوان شایستە نین، بەڵام دڵنیام ئێوە یەکێکیان هەڵدەبژێرن، چونکە جوولەکە نین. سەرەڕای ئەمە دەبێ لەبیرمان بێت کە وێبر بەقووڵی ئێمپریالیست بوو، بۆیە بڕوای بە لیبراڵیزم هەبوو چونکە پێی وابوو پێویستمان بە ئێمپریالیزمێکی کارا هەیە و تەنیا لیبرالیزم دەتوانێ ئەم کارە مسۆگەر بکات. ئەو دوژمنی سەرسەختی هەردوو شۆڕشی نۆڤەمبەر و ئۆکتۆبەر بوو. ئەو هەم توێژەرێکی دەگمەن بوو، هەم کەسێکی تەواو کونسێرڤاتیڤ بوو. ڕەوتێکی نائەقڵانی کە بە شێلینگ و شوپنهاوەر دەستی پێکردبوو، گرنگترین بەیانی خۆی لە وێبردا بەدی کرد.

* کاتێ ئێوە رووتان لە شۆڕشی ئۆکتۆبەر کرد هەڵوێستی وێبر چۆن بوو؟

– دەڵێن وتویەتی «بیر و ئەندێشەی لوکاچ بەقووڵی گۆڕاوە، بەڵام تولێر هەست و ئێحساس دایگرتووە.» بەڵام من ئیتر پەیوەندیم لەگەڵی نەبوو.

* پاش جەنگ ئێوە لە کۆمۆنی هەنگاریادا وەک بەرپرسی پەروەردە کارتان دەکرد، ئێستا پاش پەنجا ساڵ ئەزمونی کۆمۆن چۆن دەنرخێنی؟

– کۆششی ویکس نۆت و ستراتیژی ئەنتنتێ لە هەنگاریا کۆمۆنی پێکهێنا. وەک چۆن پرسی کۆتایی هێنان بە جەنگ، ڕۆڵی گرنگی لە سەرکەوتنی شۆڕشی ئۆکتۆبەردا گێڕا، لە کۆمۆنی هەنگاریاشدا ڕۆڵی سەرەکی هەبوو. دواتر بەهۆی دامەزراندنی کۆمۆن، ڕەوتی سۆسیال دیموکرات هێرشی کردە سەرمان، بەڵام لەو کاتە و لەپاش جەنگ، ئیتر مانەوە لە قاڵبی سیاسی بەرتەسکی بورژوازیدا ئیمکانی نەبوو، دەبوو ئەو قاڵبە تێکبشکێنین.

ڕێبەرانی بەلشەفیک:

* پاش شکستی کۆمۆن، لە کونگرەی سێهەمی کۆمینتێرن یان کۆبونەوەی جیهانیی پارتە کۆمۆنیستەکان لە مۆسکۆ تۆ نوێنەر بووی. ئایا لەوێ ڕێبەرانی بەلشەفیکت بینی؟ چ هەستێکت لەئاست ئەواندا هەبوو؟

– پێویســـتە بزانن کە من ئەندامێکی بچوکی گرووپێکی بچووک بووم. من ئەو کات کەســـێکی بەناوبانگ نەبووم، کەوابوو هیچ باســـێکی دوور و درێژم لەگەڵ رێبەرانی بەلشـــەفیک نەبوو، بەڵام لوناچارســـکی منی بە لینین ناســـاندبوو، ئەو بەتەواوی منی ئەفسوون کرد. من دەمتوانی لە کاتی کارکردن لە کۆمۆســـیۆنەکاندا ببینم. دەبێ ئەوەش بڵێم رێبەرانی تری بەلشەفیکم پێ باش نەبوو. بەخێرایی رقم لە ترۆتسکی هەستا. وەک کەسێکی دووڕوو هاتە پێش چاوم. وەک دەزانین گۆرکی لە بیرەوەریەکانیدا پەرەگرافێکی لە زمان لینینەوە هێناوەتەوە کە لەودا لینین لە پاش شۆڕش سەرەڕای ئەوەی دەسکەوتەکانی گرووپی تروتسکی قەبووڵ دەکات، دەڵێ تروتسکی زۆر خەسڵەتی لە لاسال وەرگرتووە. زینۆیۆڤ کە دواتر رۆڵی ئەومان لە کۆمینتێرندا ناســـی، تەنیا رێکخەرێکی سیاسی بوو. لە ساڵی ۱۹۲۵ لە وتارێکدا بۆچوونی خۆم لەمەڕ بۆخارین نووسیوە و رەخنەم لێگرتووە. ئەوکات ئەو لە پاش ســـتالین لە پرسی تیۆریکدا دووهەم کەسی رووسی بوو. لەو کۆنگرەیەدا قەت ستالینم بیر نایەتەوە. منیش وەک زۆر کەسی تر نەمدەزانی ستالین لە پارتی رووسیدا رۆڵی گرنگی هەیە یان نا. لەگەڵ رادک پێکەوە قســـەو باسمان کرد. ئەو پێی وتم وتارەکەت لەمەڕ چالاکی مارس باشترین وتار بووە کە ئەو رووداوەی راڤە کردووە. بەڵام دواتر کاتێ پارتی بۆلشـــڤیک تێکۆشـــانی مارسی پرۆتستۆ کرد، ئەویش بۆچوونی خۆی گۆڕی و بە ئاشکرا پاشگەز بۆوە، بەڵام سەرەڕای هەموو ئەم شتانەش، لینین بەقووڵی کاری تێکردم.

* کاتێ لینین وتارەکەی تۆی لەمەڕ پەرلەمانتاریزم رەت کردەوە، چ هەستێکت هەبوو؟

– وتارەکـــەی من بەتەواوی نادروســـت بوو و من بێ ڕاڕایی ئـــەو تێزانەم رەت کردەوە. بەڵام دەبێ ئـــەوەش بڵێم کە من پێشـــتر چەپڕەوی: نەخۆشـــی منداڵانەم دیبـــوو و بۆچوونەکانی لینین لەمەڕ بەشـــداری لە پەرلەماندا منی ڕازی کردبوو. کەوابوو من لە پێشـــدا زانیبووم کە بۆچوونی من هەڵە بووە. وەک دەزانین لینین لەو وتارەدا دەڵێ: پەرلەمانەکانی بورژوازی بە مانای مێژوویی- جیهانی، بە سەرهەڵدانی ئۆرگانی رادیکاڵی کرێکاری، یانی شوراکان، دەوریان نەماوە، بەڵام ئەمە بەو مانایە نییـــە کە لەڕووی سیاســـیەوە دەوریان نەمـــاوە بەتایبەت بەم هۆیە کە خەڵکـــی رۆژاوا بڕوایان بە شوراکان نییە. کەوابوو دەبێ کۆمۆنیستەکان لە پەرلەمانەکانیشدا تێبکۆشن.

* ساڵی ۱۹۲۹ لە تێزەکانی بلۆم لە سێهەمین کونگرەی پارتی کۆمۆنیستی هەنگاریا، تۆ چەمکی دیکتاتـــۆری دیموکراتیکی کرێکاران و جوتیارانت وەک ســـتراتیژی حیـــزب گەڵاڵە کرد. حیزب ئەم تێزانەی بە هەلپەرســـتانە زانی و رەتی کردەوە و تۆش لە کۆمیتەی ناوەندی دەرکرای، ئێســـتا ئەو کارە چۆن دەنرخێنیت؟

– من بەم تێزانە لەئاست رەوتی سێکتاریستی لە ئەنتێرناسیۆناڵی سێهەم دژایەتیم دەکرد کە پێی وابوو فاشیزم و سۆسیال دیموکراسی وەکوو یەکن. وەک دەزانین ئەم بیرە سامناکە لەگەڵ دروشمی چین لەدژی چین و خواستی پێکهێنانی خێرای دیکتاتۆری پرۆلیتاریا هاوکات بوو. من دەمویست بە زیندووکردنەوەی دروشمی ساڵی ۱۹۰۵ ی لینین، واتە دیکتاتۆری دیموکراتیکی کرێکاران و جوتیاران، رێگایەک لە بەرانبەر هێڵی کۆنگرەی شەشـــی کۆمینتـــرن بدۆزمەوە، واتە بەمجۆرە دەمتوانی پارتی

هەنگاریا بەرەو سیاسـەتێکی ریالیسـتی ببەم. من لەم کارەدا سەرنەکەوتم. حیزب تێزەکانی بلومی مەحکوم کرد و بلاکون و باڵەکەی منیان لە کومیتەی ناوەندی دەرکرد. من ئەو کات لە حیزبدا تەواو تەنیا بووم. تەنانەت نەمتوانی ئەو کەسـانە کە دژی سکتاریزمی بلاکون بوون رازی بکەم. کەوابوو رەخنەم لە روانگەی خۆم گرت. هەڵبەتە بارودۆخ ئەم شتەی بەسەر مندا سەپاند، ئەگینا من بیروڕای خۆم نەگۆڕی و ئێستاش دڵنیام کە هەڵوێستی ئەو کاتەم بەتەواوی دروست بووە . بەدرێژایی ساڵانی ١٩٤٥ تا ٤٨ دیکتاتۆری دیموکراتیکی کرێکاران و جوتیاران لە هەنگاریا پێرەو کرا کە من ساڵی ١٩٢٩ باسم کردبوو. هەڵبەت لە ١٩٤٨ بەملاوە ستالینیزم رێگایەکی تەواو جیاوازی گرتەبەر.

* لە دەیەی ١٩٣٠ و پاشـان لە دوای جەنگ پێوەندیت لەگەڵ برێشت چۆن بوو؟ پێگەی ئەدەبی ئەو چۆن دەبینی؟

– برێشـت شاعێرێکی ئێجگار گەورە بوو، شـانۆنامەکانی دایکی دلێر و ژنی سێزچو ئان و هتد ئێجگار بەرزن. هەڵبەت تیۆرییەکانی لەمەڕ درام و جوانناسـی بەتەواوی چەواشـە و نادروستن. من ئەم پرسەم لە «مانای ریالیزمی هاوچەرخ»دا راڤە کردووە، بەڵام ئەم شتە لە گرنگی شانۆنامەکانی کەم ناکاتەوە . سـاڵانی ١٩٣١- تا ١٩٣٣ من لە بەرلین بووم و لەگەڵ یەکێتی نوسـەران کارم دەکرد. پێم وایە هەر لەو کاتەدا بوو کە برێشت وتارێکی لە دژی من نووسی و داکۆکی لە ئێکسپرسیۆنیزم کرد. بەڵام دواتر کاتێ لە مۆسـکۆ بووم، برێشت لە سەفەری خۆیدا بۆ سکاندیناوی هاتە مۆسکۆ و هات بۆ لای منیش. لەم سـەفەرەدا پێی وتم هەندێ کەس هەن تێدەکۆشـن من لە دژی تۆ هان بدەن و کەسـانێکیش هەن هەوڵ دەدەن تۆ لە دژی من هان بدەن. وەرە با ئیتر بە قسەی ئەوانە نەکەین. ئیتـر لـەوە بەدوا پێوەندیمان باش بوو. لە پاش جەنگ هەر کات من دەچووم بۆ بەرلین، هەمیشـە برێشـتم دەبینی و زۆر باس و دیالۆگمان دەکرد و لەئەنجامـدا بۆچوونەکانمان زۆر نزیک بوونەوە . وەک دەزانن من یەکێک بووم لەو کەسـانەی کە ژنەکەی بۆ ئاهەنگی بەخاکسـپاردنی وەک وتاربێژ بانگی کردم. من هەمیشـە رێزم بۆ برێشـت هەبووە، ئەو ئێجگار زیرەک بوو و دەرکێکی قووڵی لە بارودۆخ هەبوو. لەم بابەتەوە ئەو تەواو پێچەوانەی کارل. کورش بوو... کاتێ کورش پارتی ئەڵمانی بەجێهێشـت، پەیوەندی خۆی لەگەڵ سۆسـیالیزم پچراند. من لەم کێشەیە تێدەگەم، چونکە ئیتر نەیدەتوانی لەگەڵ یەکێتی نوسـەران لە دژی فاشـیزم لە بەرلین خەبات بکات، حیزب نەیدەهێشت. برێشـت تەواو پێچەوانە بوو. ئەو دەیزانی کە نابێ لە دژی سـۆڤیەت کار بکات، بەدرێژایی هەموو تەمەنی ئەم پرنسیپەی پاراست.

* ئایـا تـۆ والتێر. بنیامینت دەناسـی؟ ئایا پێت وایـە ئەگەر زیندوو بمایە بـەرەو پابەندی شۆڕشگێڕانە و مارکسیزم دەهات؟

– نـا، بەهۆی زۆر شـت من قەت بنیامینم نەبینی. هەرچەند سـاڵی ١٩٣٠ کاتێ دەرۆشـتم بۆ سـۆڤیەت ئادورنۆم بینی. بنیامیـن خاوەن توانایەکی لەڕادەبەدەر بوو، زۆر پرسـی تەواو مۆدێرنی چاودێری دەکرد، ئەو ئەم پرسـانەی بە چەندین شـێوازی جیاواز ناسـی، بەڵام قەت رێگایەکی بۆ چارەسەرکردنیان نەبینیەوە . من پێم وایە سەرەڕای هاورێیەتی بنیامین لەگەڵ برێشت، دیار نییە کە

ئەگەر زیندوو بمایە، تا چ ئاستێک سەرکەوتبایە. دەبێ لەبیرمان بێت کە ئەوکات دۆخێکی ئێجگار تاڵ بوو، پاکتاوەکانی دەیەی ١٩٣٠ و پاشان جەنگی سارد. لەم دۆخەدا ئادورنۆ وەک نوێنەری جۆرێک «سازگاری جیاواز» دەرکەوت.

* پاش سەرکەوتنی فاشیزم لە ئەڵمان، تۆ لە روسیا لەگەڵ ریازانۆف لە سەنتەری مارکس لێنین کارت دەکرد، دەکرێ باسی چالاکی ئەو کاتە بکەن؟

– ساڵی ١٩٣٠ لە مۆسکۆ ریازانۆف دەستنوسە ئابووری و فەلسەفییەکانی مارکسی پیشان دام، رەنگە نەتوانم تامەزرۆیی ئەو کاتەم بگێڕمەوە: خوێندنەوەی ئەم بەرهەمە، پێوەندی منی لەگەڵ مارکسیزم بەقووڵی گۆڕی و دیدگای فەلسەفی منی ژێراوژوور کرد. توێژەرێکی ئەڵمانی لە سۆڤیەت لەسەر دەستنوسەکان کاری دەکرد و بۆ چاپ ئامادەی دەکرد، چەند بەشێکی مشک خواردبووی و هەندێ وشەی لێنەمابوو. من بەهۆی شارەزایی فەلسەفی لەگەڵ ئەو توێژەرە کارم دەکرد و پێم دەوت کە دەبێ کام پیت و وشە دابنرێت. من پێم وایە ئەو بەرهەمە کە بە شێنەیی ئامادە کرا، بەباشی تەواو کرا... ریازانۆڤ لە کاری خۆیدا هەستی بە لێپرسراوی دەکرد. هەروەها وشەناسێکی زۆر گەورە بوو. تیۆریساز نەبوو، بەڵام وشەناسێکی مەزن بوو. پاش ئەوەی کە پاکتاو کرا، کارەکانی سەنتەر بەتەواوی لەنگ بوو. لەبیرمە پێی وتم لێرەدا دە بەرگ لە دەستنوسەکانی کاپیتاڵی دوو و سێ هەیە کە قەت چاپ و بڵاونەبۆتەوە. ئەنگڵس لە پێشەکی بەرگی دووهەم و سێهەمی کاپیتاڵدا دەنوسێ ئەمە تەنیا بژاردەیەک لە دەستنووسەکانی مارکسە کە بە ناوی کاپیتاڵ نووسیبووی. ریازانۆف دەیویست هەموو ئەو دەستنوسانە بڵاو بکاتەوە. بەڵام تا ئێستاش پەیدا نەبوون.

هەڵبەت لە سەرەتای دەیەی ١٩٣٠ دا لە سۆڤیەت باس و دیالۆگی فەلسەفی دەکرا، بەڵام من بەشداریم نەدەکرد. ئەو باسانە زیاتر رەخنەیان لە دێبۆرین دەگرت، بەڵام زیاتر دەیانویست پێگەی ستالین وەک بیرمەندێک پیشان بدەن.

* بەڵام ئێوە لە باس و دیالۆگی ئەدەبی دەیەی ١٩٣٠ لە سۆڤیەتدا بەشدار بوون.

– من ماوەی شەش حەوت ساڵ لەگەڵ گۆڤاری نرخاندنی ئەدەبی (literary kritik) هاوکاریم کرد. هەڵوێستی ئێمە لەو ساڵانەدا لە دژی دۆگماتیزم زۆر بەهێز بوو. فادیف و کەسانی تر لە روسیا لە دژی RAPP خەباتیان کرد و تێکشکان، بەڵام تەنیا بەم هۆیەی کە ئاورباخ و کەسانی تر لە RAPP تروتسکیست بوون. ئەوان پاش سەرکەوتن پەرەیان بە رەپیرزمی خۆیان دا. گۆڤاری نرخاندنی ئەدەبیی بەردەوام لە دژی ئەم رەوتانە بوو. من زۆر وتارم بۆ ئەم گۆڤارە نووسی، کە لە هەموویاندا بەڵگەم لە ستالین هێنابۆوە، ئەم کارەش ئەو سەردەمە زۆرەملێ بوو، بەڵام هەموو ئەو وتارانە لە دژی تێگەیشتنی ستالینیستی بۆ ئەدەب بوون. ناوەرۆکیان هەمیشە لە دژی دۆگماتیزمی ستالین بوو.

* تۆ ماوەی دە ساڵ لە ١٩١٩ تا ١٩٢٩ تێکۆشەرێکی سیاسی بووی، پاشان بەتەواوی لە کاری سیاسی دابڕای، بۆ هەر کەسێکی مارکسیست ئەمە گۆڕانێکی گرنگە. ئایا تۆ لە ساڵی ١٩٣٠ دا پاش

ئەم دابڕانە هەستت بە ئاستەنگ دەکرد؟ (یان بە پێچەوانەوە هەستت بە ئازادی دەکرد؟) ئەم قۆناغە لە ژیانت چۆن لەگەڵ قۆناغی لاوی دەبەستیتەوە؟ ئەو کات لە ژێر کاریگەری کێدا بووی؟

-من بەداخەوە نیم بۆئەوەی کە لە سیاسەت دابڕام. پێویستە بزانن کە من دڵنیا بووبووم کە لە کێشەکانی ١٩٢٨- ٢٩ دا هەڵوێستی من بەتەواوی دروست بووە . هیچ شتێ نەیتوانی لەم بابەتەوە بیروڕام بگۆڕێ. بەڵام من لەلایەنی سیاسیەوە نەمتوانی حیزب ڕازی بکەم و شکستم هێنا. لە ئاکامدا بەخۆم گوت ئەگەر هەڵوێستی من تەواو ڕەوایە و کەچی بەتەواوی شکستم هێناوە، ئەمە دەریدەخات کە من لە سیاسەتدا زۆر بەتوانا نیم. لەدواییدا چالاکی سیاسیم بەتەواوی بەجێهێشت. سەرەڕای دەرکران لە کۆمیتەی ناوەندی پارتی هەنگاریا و زاڵبوونی سیاسەتی سامناکی سکتاریستی، من پێم وابوو تەنیا لە ڕێکخستنی کۆمۆنیستیدا دەتوانم دژی فاشیزم خەبات بکەم. ئێستاش هەر لەسەر ئەم بڕوایەم. من هەمیشە پێم وابووە کە ژیان لە خراپترین سیستمی سۆسیالیستیدا باشترە لە ژیان لە چاکترین سیستمی بورژوازیدا.

کاتێ ساڵی ١٩٥٦ لە دەوڵەتی ئیمرە ناگیدا بەشداریم کرد، ئەم کارەم لەگەڵ هەڵوێستی پێشووم ناکۆک نەبوو. من لەگەڵ هەڵوێستی گشتی ناگی نەبووم. لە پێش مانگی ئۆکتۆبەری ئەو ساڵەدا ویستیان من و ناگی لێک نزیک بکەنەوە، من لە وەڵامدا وتم: «ئەو مەودایە کە من دەبێ بەرەو لای ناگی بیپێوم زیاتر لەو مەودایە نییە کە ناگی دەبێ بەرەو من بیپێوێت». کاتێ لە ئۆکتۆبەری ١٩٥٦ دا داوایان لێکردم پۆستی وەزارەتی فەرهەنگ قەبوڵ بکەم، ئەم پرسە بۆ من پرسێکی ئەخلاقی بوو، نەک سیاسی، نەمدەتوانی ئەو داوایە ڕەت بکەمەوە . کاتێ کە گیراین و بەرەو ڕۆمانی نێردراین، هاوڕێیانی حیزبی هەنگاری و ڕۆمانی سۆراخی منیان گرت و ویستیان بۆچونی من لەمەڕ سیاسەتەکانی ناگی بزانن، دەیانزانی لەگەڵ ئەو ناکۆکم. من لە وڵامدا وتم: «ئەگەر من ئازاد بام و لە شەقامەکانی بوداپێست بام و ئەویش ئازادبایە، ئەوجار ڕاشکاوانە ڕوانگەی خۆم دەربارەی ئەو باس دەکرد، بەڵام تا کاتێ کە لە زینداندایە، من تەنیا دەتوانم داکۆکی لێبکەم».

ئێوە پرسیتان کاتێ لە ژیانی سیاسی دابڕایت چ هەستێکت هەبوو. ڕەنگە دەبێ بڵێم کە هێندە لە مرۆڤی هاوچەرخ ناچم. دەتوانم بڵێم کە قەت لە ژیانمدا هەستم بە نائۆمێدی و گرێی دەروونی نەکردووە . هەڵبەتە بەهۆی ناسینی ئەدەبیاتی سەدەی بیستەم و خوێندنەوەی بەرهەمەکانی فرۆید، دەزانم ئەم وتەیە چ مانایەکی هەیە . بەڵام خۆم ئەم شتانەم ئەزموون نەکردووە . من کاتێ کە هەستم بە هەڵەکانم کردووە، بەردەوام دانم پێدا ناون... کاتێ ١٦ ساڵە بووم توانیم چەند شانۆنامەیەکی مۆدێرنی وەک ئیبسن و هاپتمەن بنوسم، لە ١٨ ساڵاندا سەرلەنوێ خوێندمنەوە و زانیم بێ بایەخن. لەو کاتەوە زانیم کە قەت نابم بە نوسەر. کەوابوو ئەو دوو بەرهەمەم سوتاند و قەت پەشیمان نەبوومەوە . ئەم ئەزمونە بۆ کارەکانی دواترم زۆر بەسود بوو. ئاخر وەک ڕەخنەگر ئەوە یەکەم ئەزمونی من بوو. کاتێ خوێندکار بووم چاوێکم لە کاپیتاڵ کرد و لەڕووی سیاسیەوە کاری تێکردم، بەڵام خوێندنەوەی شیعرەکانی شاعیری گەورەی هەنگاری، ئەدی، زۆر کاری تێکردم. لە کاتی لاویدا کەسێکی زۆر گۆشەگیر بووم و ئەدی بەقووڵی کاری تێکردم. ئەو کەسێکی شۆڕشگێڕ و شەیدای هێگل بوو. هەڵبەتە ئەویش وەک من هەرگیز ئەم چەمکەی هێگل «Versohnung der Wirklichkeit» (واتە گونجان لەگەڵ دۆخی هەبوو)ی قەبووڵ نەکرد. لاوازی سەرەکی فەرهەنگی

بەریتانیا لەوەدایە کە هێگلی نەناسیوە . من تا ئەمڕۆش هێگل ستایش دەکەم. پێم وایە ئەو کارەی کە مارکس دەستی پێکرد، واتە مادی کردنی فەلسەفەی هێگل، دەبێ ئەمڕۆ واوەتر لە مارکس درێژە بدرێت. من هەوڵمداوە لە چەند بەشێک لە کتێبی ئانتۆلۆژیدا ئەم کارە بکەم. کاتێ کە هەموو شتێ باســـکراوە و ئەنجام دراوە، لە رۆژاوادا تەنیا ســـێ بیرمەندی بەڕاستی مەزن هەیە، کە ناکرێ لەگەڵ کەسانی تر بەراورد بکرێن: ئەرستۆ، هێگل و مارکس.

-گۆڤاری NEW LEFT ئۆگەست ١٩٧١-

سەرچاوە:

سایتی ئینتەرنێتی ئارت کاڵت:

http://www.mindmotor.org/mind/?cat=7